

Izzivi znanstvenega novinarstva

13. 1. 2022

Številka: 02/2022

Avtorica:

- Renata Dacinger

Foto: Arne Hodalič

Vsako leto na svetu proizvedemo več kot 380 milijonov ton plastike. Nam ta podatek kaj pove? Če dodamo še, da je polovica te plastike za enkratno uporabo, se bo slehernik morda malo zamislil. Če pa stavek zasukamo še malce drugače in zapišemo, da vsak od nas na teden poje za kreditno kartico plastike, je učinek zagotovljen. Pri bralcih, poslušalcih ali gledalcih vzbudimo pozornost: občinstvo želi izvedeti več. Zdaj jim lahko povemo zgodbo o recikliranju, biorazgradljivi plastiki in drugih znanstvenih rešitvah za težave s plastiko.

Znanost je neskončen vir zanimivih zgodb. Začne se že pri procesu oblikovanja raziskovalne hipoteze: znanstveniki si postavljajo zanimiva in kompleksna vprašanja, na katera nato iščejo odgovore. Tem bolj je zategadelj zanimiv postopek iskanja, zanimive so rešitve in navsezadnje tudi to, kar te rešitve sprožijo: novo razmišljanje, nove ideje in – kot se znanost spodobi – še novih vprašanj. Vse to se vklaplja v nekakšen neskončen tok asociacij, v nenehno kresanje novih zamisli in pomislekov, ki nam vrh tega odstira pogled v neskončnost človeškega uma. Zaradi vsega tega je področje znanosti zanimivo za marsikaterega zunanjega opazovalca, tudi za novinarje – in kot novinarka se obravnave znanstvenih tem z neskončno radovednostjo in občudovanjem lotevam tudi jaz.

Brez pretiravanja bi lahko rekli, da nas znanost spremlja na vsakem koraku in da je nepogrešljivi del našega življenja – nas, ki živimo v razvitih družbah, bivamo v hišah oziroma stanovanjih, zgrajenih iz sodobnih materialov in opremljenih z visokotehnoškimi napravami, smo oblečeni v moderne materiale, se prehranjujemo s hrano, pridelano ali vzrejeno v različnih delih sveta, ki potujemo in komuniciramo – počnemo vse, česar ne bi mogli brez dosežkov znanosti. Poleg tega vse naštetu lahko počnemo čedalje dlje in globoko v starost – za daljšanje življenjske dobe gre ravno tako zasluga znanosti. In prav zato znanost ljudi tudi vse bolj zanima. Toda zaradi svoje kompleksnosti se znanost ne pusti razumeti

vsakomur. Večina ljudi raje kot po strokovnih in znanstvenih revijah poseže po klasičnih medijih, kjer o znanosti največkrat poročajo znanstveni novinarji. Pa je to njihovo posredništvo nujno?

Kdo?

O znanosti poročam že skoraj dve desetletji. Ko sem začejala, je bilo prispevke s področja znanosti najti le v nekaterih časopisih ter v televizijskih in radijskih oddajah, še zdaleč pa ni pa bila znanost stalnica v medijskem poročanju. O njej so pisali tako znanstveniki kot tudi redki znanstveni novinarji – in tudi sama sem si tedaj pogosto zastavljala vprašanje, ali bi morala biti za poročanje o znanosti tudi sama znanstvenica ali zadošča, da sem (specializirana) novinarka. Če sem si ga prevedla na drugo področje in se je glasilo, kdo naj poroča o politiki, politiki ali novinarji, je bil odgovor jasen. O tem sem premišljevala predvsem zato, ker so mi na začetku – sicer res redki – znanstveniki, ki sem jih želela intervjuvati, očitali, da nisem znanstvenica. Starejši profesor kemije je bil nad dejstvom, da nisem kemičarka, pa vendar bi rada pripravila televizijsko oddajo o malo tudi našem kemiku Frideriku Preglu in njegovem delu, zelo razočaran. Podaril mi je svojo knjigo, približno 500 strani dolg učbenik za študente kemije, in mi zaželel, naj ga do najinega prihodnjega srečanja preberem, da se bova lažje pogovarjala. Oddajo o tem, za kaj je dobil Friderik Pregl Nobelovo nagrado, smo posneli. V njej smo uspeli razložiti, kakšna je bila njegova metoda izjemno natančne organske mikroanalize in kako taka analiza poteka danes. V oddaji je sodeloval tudi profesor, ki mi je podaril svojo knjigo. Ki je nisem prebrala. Ne zato, ker je ne bi želela ali ker bi mislila, da mi v njej zapisano ne bi koristilo, temveč zgolj zato, kar se morda sliši kot izrabljen izgovor, a v resnici kar drži: ker novinarji za to preprosto nimamo časa.

V tujini, predvsem v Veliki Britaniji je veja znanstvenega novinarstva bolj razvita kot pri nas in ima tudi daljšo tradicijo. Mediji o znanosti poročajo obširno, analitično in poglobljeno. Večina znanstvenih novinarjev se je po osnovnem študiju novinarstva izobraževala še v komuniciranju znanosti. Pri nas smo se znanstveni novinarji tega priučili z zgledovanjem po pretežno tujih kolegih, pogosto smo se učili na lastnih napakah, predvsem pa smo znanje in veščino črpali iz prakse, pri čemer nas je gnalo veselje do znanosti. Tako je danes tudi v Sloveniji veliko dobrih znanstvenih novinarjev, znanost najdemo v skoraj vseh medijih.

V tujini je veliko odličnih znanstvenikov, ki so svojo znanstveno kariero zamenjali za komuniciranje znanosti. Eden izmed njih (in tudi eden mojih najljubših) je Brian Cox, profesor fizike osnovnih delcev na Univerzi v Manchestru, ki v različnih medijih, največ pri BBC-ju, in na javnih predavanjih razlaga o znanstvenih dosežkih. Tudi pri nas imamo znanstvenike, ki na družbenih omrežjih in v blogih odlično pišejo o svojem delu in ga tako približajo vsem, ki jih znanost zanima. In zdi se mi, da jih je vsak dan več. Pravo in najpomembnejše vprašanje torej ni kdo, ampak kako poročati o znanosti. Kako povedati to, kar delajo znanstveniki, da bo zanimivo za publiko, v mojem primeru za gledalce televizijske oddaje. Odgovor, ki pove vse in nič, se glasi: tako, da je zanimiva, da ljudi pritegne in se jih dotakne ter da je vsebina ravno prav poljudna.

Kako in zakaj?

Prvi in nujen pogoj za poročanje o znanosti je, da temo dobro poznaš. Potem je pot naprej lažja. Po skoraj dvajsetih letih še vedno za vsako oddajo iščem odgovore na ista vprašanja. Kaj je v zgodbi tisto, kar pritegne pozornost? Zakaj je ta zgodba pomembna prav ta trenutek? Zakaj je pomembna za gledalca? Odgovorov in načinov, kako predstaviti neko temo, je nešteto. Pozornost lahko pritegnemo s fascinantnimi podatki, ki nas presenetijo ali pretresejo. Podatek, da vsako leto na svetu ustvarimo za več kot 380 milijonov ton plastike, od česar je je pol za enkratno uporabo, nas sicer šokira, vendar se nas ne dotakne. Po drugi strani pa podatek, da vsak od nas vsak teden poje za kreditno kartico plastike, vzbudi pozornost. Nemudoma si želimo izvedeti več. Od kod pride ta plastika? Kaj se z njo dogaja v naših prebavilih? Nam škoduje? Vprašanja gledalcev se vrstijo in tako lahko razvijemo pripoved o recikliranju, biorazgradljivi plastiki in drugih rešitvah, ki jih je za zmanjševanje kupa odvečne plastike znanost že ponudila.

Podatek, da je na trgu preko 16.000 različnih pesticidov, ki jih uporabljamo na različnih področjih, je sam po sebi zanimiv, a še zdaleč ne za vsakogar. Podatek, da lahko pesticide vsebuje detergent za ročno pranje posode, pa nas morebiti prestraši in prebudi zanimanje, saj zadeva vsakogar. Zopet se obrnemo k znanosti: ta nam lahko razloži, zakaj pesticidi pravzaprav so v detergentih, in nas hkrati pomiri, da so njihove količine tako majhne, da nam ne morejo škoditi.

Znanstvene zgodbe so lahko aktualne zato, ker so morda prav ta trenutek odkrili nekaj novega, ker znanost išče rešitev za nek pereč problem ali ker lahko razloži nek aktualen dogodek. Ko je prišlo v začetku leta 2021 v Teksasu v ZDA zaradi hudega mraza do izpada v proizvodnji električne energije in je 4,5 milijonov domov ter podjetij ostalo brez elektrike, je bil čas, ko se je samo od sebe zastavljalo vprašanje, kako deluje elektroenergetski sistem in ali bi lahko tudi pri nas ostali brez elektrike. Pri nekaterih temah pa je preprosto zanimivo to, kako nekaj naredijo ali kako nekaj deluje. Kakšen je, denimo, 27-kilometrski pospeševalnik Evropske organizacije za jedrske raziskave nekaj metrov pod zemljo blizu Ženeve? Zakaj ga pravzaprav potrebujemo? Vsem (ali vsaj veliki večini) ugaja, če znanost ponudi rešitev nekega problema.

Pristopi predstavljanja, medijski in znanstveni

Zanimivo je tudi to, kako znanstveniki raziskujejo, kako iščejo odgovore, kako se kdaj nekaj izkaže za napačno in kako se raziskave nadaljujejo. S poročanjem o samem raziskovalnem procesu dosežemo pri ljudeh razumevanje same znanosti in znanstvenega načina dela. Katere znanstvene teme pa so zanimive za televizijske oddaje in druge novinarske zvrsti? Nekatero so bolj – zdravstvene teme zagotovo sodijo v to skupino – druge manj (na primer gibanje litosferskih plošč ali raziskovanje vesolja). Pa še pri slednjih najdemo zgodbe, ki dokažejo, da je na pravi način mogoče s katerega koli področja

znanosti narediti dobro televizijsko oddajo oziroma novinarsko zvrst.

Novinarji in znanstveniki se strinjamo v delu, da je vsaka zgodba vredna predstavitve javnosti. Pri tem, kako to narediti, pa se razlikujemo. Za novinarja ni pomemben vsak detalj. Za lažje razumevanje posplošujemo, vendar ne za ceno tega, da povedano ne drži. Raziskava včasih ni pomembna v celoti, saj radi gledamo širšo sliko in ne le nekega dela, s katerim se ukvarja znanstvenik. Ali pa obratno: pogledamo le en del in ne vsega, s čimer se nek znanstvenik ukvarja. Zapletene znanstvene teme je treba (znati) predstaviti preprosto, kar pomeni tudi to, da je treba tolmačiti in razlagati strokovne termine. Odgovore znanstvenikov, ki jih razumem sama, bodo razumeli tudi gledalci. In tu lahko svoje pomanjkanje znanja obrnem v prid novinarskega poročanja o znanosti. Če česa ne poznam, sklepam, da morda tega ne pozna večina gledalcev in se mi zdi smiselno razložiti. Tu imajo pri komuniciranju svojega dela morebiti več težav znanstveniki, ki začnejo hitro uporabljati strokovno-znanstveno terminologijo, in izraze, ki njim povedo vse, javnosti pa manj. Iz tega sledi, da je najboljše sodelovanje znanstvenika in novinarja, ki poroča o znanosti. Za sodelovanje pa je potrebno medsebojno zaupanje in predvsem vedenje, kaj želimo skupaj sporočiti javnosti.

Čemu?

Čeprav bi bilo to vprašanje bolj primerno za začetek, naj z njim končam. Kaj je namen poročanja o znanosti? Ali (je) sploh (nujno) poročati o znanosti? Odgovor na slednje je seveda pritrdilen. Ker znanost predstavlja velik del našega življenja, je prav, da jo razumemo. Ker se ljudje neprestano odločamo glede vseh naših dejanj, je prav, da smo za te odločitve kar najboljše opremljeni; znanost nam namreč tudi pojasnjuje, kakšen vpliv imajo določene odločitve na širšo družbeno sliko, obenem pa išče znanost rešitve, kako preživeti in kako dobro živeti.

Tisti 500-stranski učbenik kemije, ki mi ga je podaril enih mojih prvih intervjuvancev, še vedno hranim.

<https://www.alternator.science/sl/daljse/izzivi-znanstvenega-novinarstva/>